

Bouwsteen ten behoeve van de VHR-opgave

Soorten van de Vogelrichtlijn¹ voor zover betrokken bij de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden

A236 Zwarte Specht² *Dryocopus martius*, broedvogel (Versie oktober 2024)

Deze bouwsteen richt zich op de Zwarte Specht in de hoedanigheid van broedvogel. Deze grootste spechtensoor van Europa is in Nederland vrijwel uitsluitend op de hoge zandgronden te vinden. De soort is voor foerageermogelijkheden voornamelijk afhankelijk van afstervend en dood naaldbos, waar mieren, keverlarven en soms andere ongewervelden in worden gevonden. Als nestgelegenheid maakt de Zwarte Specht echter voornamelijk gebruik van loofbomen, met name oude beuken, waarin de nestholte zelf wordt uitgehakt. De combinatie van naaldbos met oude loofbomen is voor de soort dan ook van groot belang. Broedparen bezitten elk een groot territorium van enkele honderden hectare, waardoor deze soort ook in geschikt broedgebied in lage dichtheden voorkomt. Zwarte Spechten zijn standvogels en blijven, wanneer eenmaal gevestigd, jaarrond in hetzelfde territorium. In Nederland broedt minder dan 1% van de geschatte Europese broedpopulatie.

I. Samenvatting

Landelijk doel³

Vigerend landelijk doel (zie doelendocument, ministerie van LNV 2006) <i>Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 800 paren.</i>	800 paren
Voorstel nieuw landelijk doel 2050 <i>Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van 1.100 paren, waarmee een gunstige Staat van Instandhouding wordt gerealiseerd.</i>	1.100 paren
Gunstige Referentiewaarde Populatie <i>Omvang populatie behorende bij de toestand waarin een populatie in ons land in een ecologisch 'gezonde' situatie verkeert (zie Vogel et al. 2021).</i>	1.100 paren
Huidige populatieomvang <i>Gemiddeld aantal broedparen in de periode 2015-2020.</i>	900 paren

Voorstel voor regionale opgave

Het aantal vogels per regio (provincies en rijkswateren) en de regionale opgaves voor 2050 zijn in tabel 1 weergegeven. Voor de provincies is dit exclusief het aandeel rijkswateren. In deze bouwsteen zijn de rijkswateren gedefinieerd als het voortouwgebied⁴ van Rijkswaterstaat (RWS). Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt bij de Zwarte Specht verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel voor 2050 bedraagt 1.100 broedparen terwijl in de actuele situatie (2015-2020) ca. 900 paren aanwezig zijn), is er ook een regionale opgave om een gunstig populatieniveau te bereiken. De grootste regionale opgave ligt in Gelderland. Ook in Noord-Brabant, Overijssel en Limburg liggen regionale opgaven van meer dan 100 broedparen. In de regio's Noord-Holland, Zuid-Holland, Groningen, Flevoland en Zeeland broedt de Zwarte Specht in lage aantallen en onregelmatig. Aangeraden wordt om in deze regio's te richten op het behoud van bestaande broedlocaties.

¹ Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PB 2010, L 20), zoals laatstelijk gewijzigd bij verordening (EU) nr. 2019/1010 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juni 2019 (PB 2019, L 170).

² Genoemd in bijlage I van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000-gebieden relevant als broedvogel.

³ Het vigerende landelijke doel is niet zonder meer te vergelijken met het voorgestelde nieuwe landelijke doel. Bij het voorgestelde nieuwe landelijke doel is gebruik gemaakt van sinds 2006 beschikbaar gekomen nieuwe gegevens en informatie, correcties en voortschrijdend inzicht m.b.t. de in Nederland aanwezige vogelpopulaties (zie ook van Kleunen et al. 2017). Daarnaast zijn er verschillen in de systematiek om landelijke doelen te bepalen (ministerie van LNV 2006, Vogel et al. 2021).

⁴ Natura 2000-gebied waar RWS of een provincie voortouwnemer is. De rol van voortouwnemer is vooral die van eerst verantwoordelijke bij het opstellen van het beheerplan.

Tabel 1. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio van de populatie van de Zwarte Specht als broedvogel voor 2050. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang, het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie en de korte termijntrend. De trend heeft betrekking op de provincies inclusief de rijkswateren. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. ? = onvoldoende gegevens beschikbaar voor trendanalyse.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Gelderland	420	46%	stabiel	520
Noord-Brabant	180	20%	stabiel	220
Overijssel	100	11%	?	120
Limburg	90	10%	stabiel	110
Drenthe	50	6%	stabiel	70
Utrecht	33	4%	stabiel	45
Friesland	14	2%	?	15
Overige regio's	13	1%	?	behoud bestaande broedlocaties
Landelijk	900	100%	stabiel	1.100

Prioritering

In Nederland broedt minder dan 1% van de Europese populatie, waardoor de Nederlandse populatie van gering internationaal belang is. In Gelderland, met name in Natura 2000-gebied de Veluwe, komen de meeste Zwarte Spechten voor en maatregelen ten behoeve van de Zwarte Specht zullen dan ook vooral hier moeten plaatsvinden. Maatregelen met de hoogste prioriteit betreffen aanpassingen in bosbeheer, waardoor er meer dood naaldhout en dus meer voedsel beschikbaar komt voor de Zwarte Specht. Ook maatregelen die de effecten van vermesting doen terugdringen, zoals het toepassen van steenmeel, kunnen mogelijk van belang zijn, al zijn de effecten hiervan op de broedpopulatie van de Zwarte Specht nog niet onderzocht. Onderzoek naar deze beheersmaatregelen is dan ook prioritair voor de soort.

De Zwarte Specht is gebonden aan aaneengesloten areaal naald- of gemengd bos, wat conflicteert met het streven naar 'verloving' van het bos om een klimaatbestendiger bos te krijgen én de ambities om bos om te vormen naar andere habitattypen zoals Stuifzandheiden en Zandverstuivingen.

II. Inhoudelijke onderbouwing van de bouwsteen

1. Staat van Instandhouding (SvI)

De huidige SvI van de Zwarte Specht als broedvogel wordt als ‘matig ongunstig’ beoordeeld:

Verspreidingsgebied	gunstig
Populatie	matig ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig
Staat van Instandhouding	matig ongunstig

De grootte van het verspreidingsgebied van de Zwarte Specht is vergelijkbaar met de grootte in de atlasperiode in 1973-1977 (van Manen 2018), waardoor het aspect verspreidingsgebied als ‘gunstig’ kan worden beoordeeld. De populatie vertoont op de lange termijn een matige afname (tabel 2, figuur 1) en ligt momenteel ongeveer 20% onder de Gunstige Referentiewaarde (GRW) voor de populatie (zie soortspecifieke onderbouwing hieronder en generieke uitleg box 1), waardoor het aspect populatie als ‘matig ongunstig’ wordt beoordeeld. Het leefgebied van de Zwarte Specht is in grootte afgenomen en daarnaast staat de kwaliteit van het leefgebied onder druk, waardoor het aspect leefgebied tevens als ‘matig ongunstig’ wordt beoordeeld. De trend is op de korte termijn gestabiliseerd, maar er spelen verscheidene knelpunten in het leefgebied die een gunstige SvI in de weg staan. Het toekomstperspectief wordt dan ook als ‘matig ongunstig’ beoordeeld. In 2006 is de SvI voor de Zwarte Specht als broedvogel als ‘gunstig’ beoordeeld (ministerie van LNV 2006). De aantallen waren toen nog hoger dan de huidige aantallen en er was meer geschikt leefgebied voor de soort aanwezig.

Nadere onderbouwing GRW⁵

De Zwarte Specht was bij de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn in 1980 (Directive Value, DV) een regelmatige broedvogel in Nederland en is daarmee geen ‘nieuwkomer’. De populatieomvang gedurende de periode rond de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn weerspiegelt een gunstig niveau: er was geen sprake van een langjarige consistente doorzettende afname rond de inwerkingtreding, de soort werd niet als ‘depleted’ beschouwd, hij stond niet op de eerste Rode Lijst voor vogels en de populatieomvang bevond zich boven de kritische populatiegrens van 800 paren. De DV is daarom bepalend voor de GRW. Uitgaande van de populatieomvang gedurende de periode rond de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn in 1980 wordt de GRW bepaald op 1.100 paren (gemiddelde periode 1978-1982).

Tabel 2. Informatie over de populatieomvang- en ontwikkelingen die betrokken is bij de beoordeling van de Staat van Instandhouding (SvI).

Aspecten kerngetallen SvI	Periode	Conclusie/output
Huidige populatieomvang	2015-2020	900 paren
Beoordeling korte termijntrend	2009-2020	stabiel
Beoordeling lange termijntrend	1990-2020	matige afname (-1,1% per jaar)
Gunstige Referentiewaarde Populatie	DV-waarde	1.100 paren

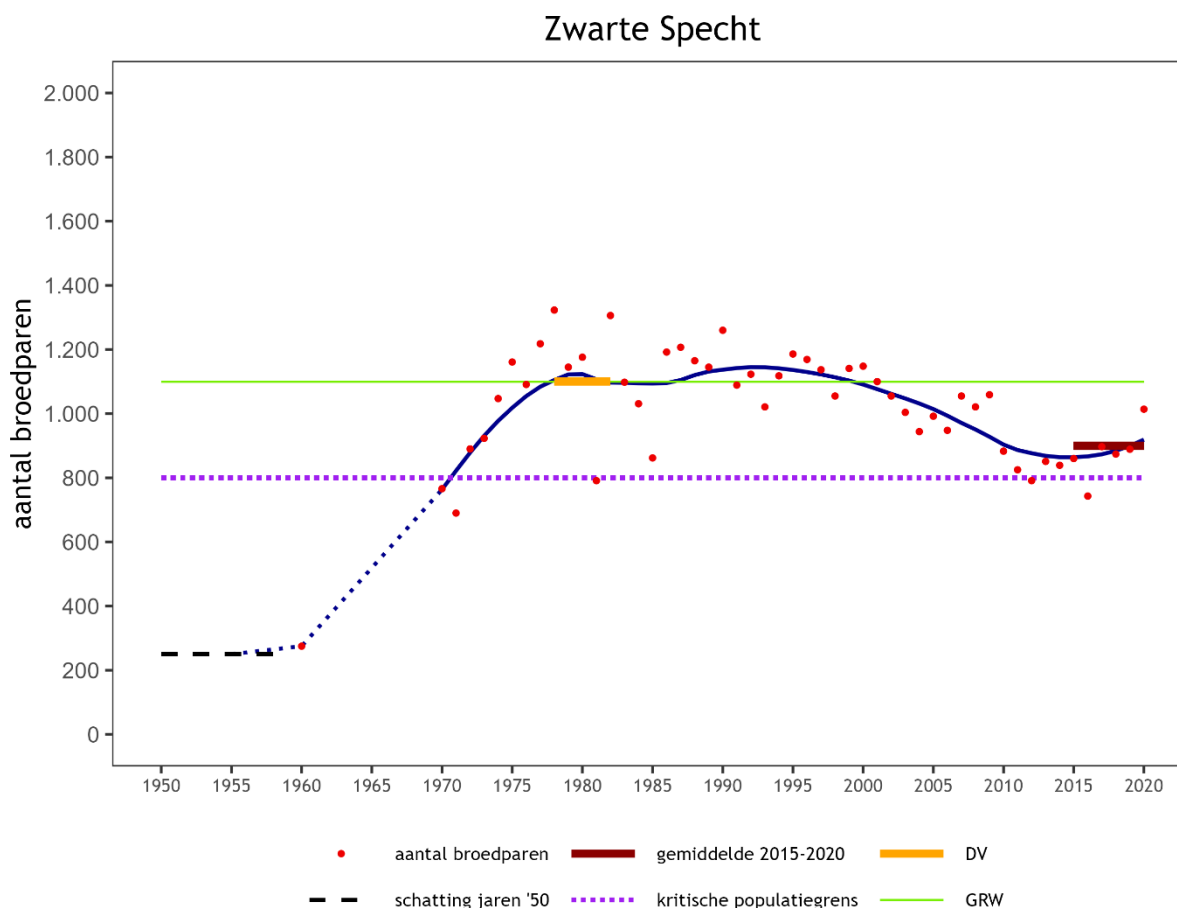
⁵ De te nemen stappen voor het bepalen van de GRW voor broedvogels worden in detail toegelicht in Vogel *et al.* (2021), waarbij het stroomschema in figuur 5.1 (bepaling GRW) en indien van toepassing figuur 5.2 (bepaling EGR) worden gevolgd. Zie ook de generieke uitleg in box 1 van deze bouwsteen.

Box 1. Wat is de GRW en hoe wordt die bepaald voor broedvogels?

Bij de methodiek voor het bepalen van de SvI (Vogel *et al.* 2021) is het voor de beoordeling van het aspect populatie nodig om de actuele populatieomvang te vergelijken met een Gunstige Referentiewaarde (GRW, ofwel *Favourable Reference Value* (FRV)). De GRW schetst de populatieomvang in een ecologische toestand van een populatie die gunstig is en is een objectieve, wetenschappelijk onderbouwde waarde. Bij de bepaling worden alleen ornithologisch-ecologische aspecten betrokken. De GRW voor de populatiegrootte is geen doel op zich maar wel een belangrijke pijler voor de bepaling van de vitaliteit van de populatie. Voor een gunstige SvI moeten echter ook andere aspecten (verspreidingsgebied, leefgebied en toekomstperspectief) op orde zijn. Bij het bepalen van de GRW voor de populatie worden voor broedvogels de hierna beschreven uitgangspunten gehanteerd.

- De Vogelrichtlijn bepaalt dat het niveau van de populatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (1980), de *Directive Value* (DV), behouden moet blijven. Daarom wordt eerst bezien of de populatieomvang zich toen op een gunstig niveau bevond. Om te voorkomen dat de DV sterk wordt beïnvloed door piek- of daljaren wordt een gemiddelde over 5 jaar aangehouden: de periode 1978-1982. Als de populatie zich in die periode op een gunstig niveau bevond, is de GRW gelijk aan de DV.
- De DV was aantoonbaar ongunstig als er rond 1980 sprake was van een langjarige consistente doorzettende afname, de soort als ‘*depleted*’ werd beschouwd (sterk afgenomen voor 1980 en nog niet hersteld), de soort op de Rode Lijst van 1984 stond en/of de populatie kleiner was dan de kritische populatiegrens (zie uitleg laatste bullet). In die gevallen wordt gekeken naar een *Ecologisch Gunstige Referentie* (EGR). De EGR weerspiegelt de populatieomvang in een periode binnen de tijdspanne 1950-heden waarin de ecologische omstandigheden voor de soort relatief gunstig waren (zie bullets hierna).
- Bij nogal wat soorten is sprake van een continue afname voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (periode 1950-1980) en rond 1980 nog geen sprake van herstel. In die gevallen wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. De GRW is dan bepaald op 90% van die geschatte populatieomvang, om rekening te houden met de onzekerheden in de gegevens in deze periode.
- In de andere gevallen waarbij de DV als ongunstig wordt beschouwd wordt voor het bepalen van de EGR gekeken naar de lange termijn van 30 jaar vóór 1980, en de periode daarna, dus de tijdspanne 1950-2020. Binnen deze periode wordt gezocht naar een periode van minimaal 10 jaar waarin de soort zich op een (relatief) stabiel en gunstig niveau bevond. Als er geen voldoende stabiele periode wordt gevonden, wordt gekeken of er een langdurige periode (30 jaar) zonder afname was. Indien ontwikkelingen in de EGR-periode passen in de natuurlijke populatieschommelingen (bijv. sterfte in strenge winters gevolgd door herstel) dan kan, ondanks deze fluctuaties, nog steeds gesproken worden van een stabiele periode. Wanneer de DV ongunstig was en de EGR te bepalen is, dan is de GRW gelijk aan de EGR.
- Wanneer de GRW wordt gebaseerd op een EGR die in een periode voor 1980 valt en onomkeerbare ontwikkelingen vóór de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn het leefgebied van een soort hebben verkleind, dan is de GRW naar beneden bijgesteld. Daarvan is sprake bij soorten van het boerenland; tussen 1950 en 1980 is 16% geschikt broedgebied verdwenen door bebouwing (inclusief infrastructuur).
- In sommige gevallen zijn zowel de EGR als de DV niet goed bruikbaar als GRW, bijvoorbeeld als de populatie zich in 1980 in een dalperiode bevond en er geen EGR te bepalen is, of omdat een soort zich recent gevestigd heeft. In het geval van recente (her)vestiging wordt het gemiddelde over de periode 2015-2020 genomen als GRW. Bij soorten met een ongunstig populatieniveau rond 1980 waarvoor de EGR niet te bepalen is, is teruggevallen op een kritische populatiegrens. Dit is een waarde waaronder de soort niet meer levensvatbaar in Nederland kan voortbestaan en dus de kans op verdwijnen zeer hoog is. Vanwege de onzekerheden rondom deze norm wordt deze zeer terughoudend toegepast.

Voor een nadere uitleg wordt verwezen naar Vogel *et al.* (2021).

Figuur 1. Overzicht van de waarden waarmee de 'Gunstige Referentiewaarde' (GRW) voor de populatie van de Zwarte Specht als broedvogel is bepaald. Weergegeven is het globale populatieverloop op basis van aantallen broedparen (rode punten). Voor periodes met jaarlijkse schattingen (enkele missende jaren uitgezonderd) is het populatieverloop weergegeven als een solide donkerblauwe lijn. In periodes waar geen jaarlijkse schattingen beschikbaar zijn, zijn de jaren met een bekende populatieomvang verbonden met een stippellijn. Periodiek vastgestelde populatiegroottes tijdens de jaren '50 worden weergegeven met een horizontaal gestreepte zwarte lijn die aangeeft welke periode de schatting beslaat (in de regel 1950-1959). Relevante waarden zijn aangeduid met gekleurde horizontale balkjes: Directive Value (DV, 1978-1982, oranje), populatieomvang in de laatste 6 jaar (2015-2020, donkerrood) en kritische populatiegrens (paarse stippellijn). De GRW zelf is weergegeven als lichtgroene horizontale lijn. Voor een verdere toelichting over de methodiek wordt verwezen naar box 1 en Vogel et al. (2021).

2. Landelijke opgave bij een gunstige Staat van Instandhouding (GSvI)

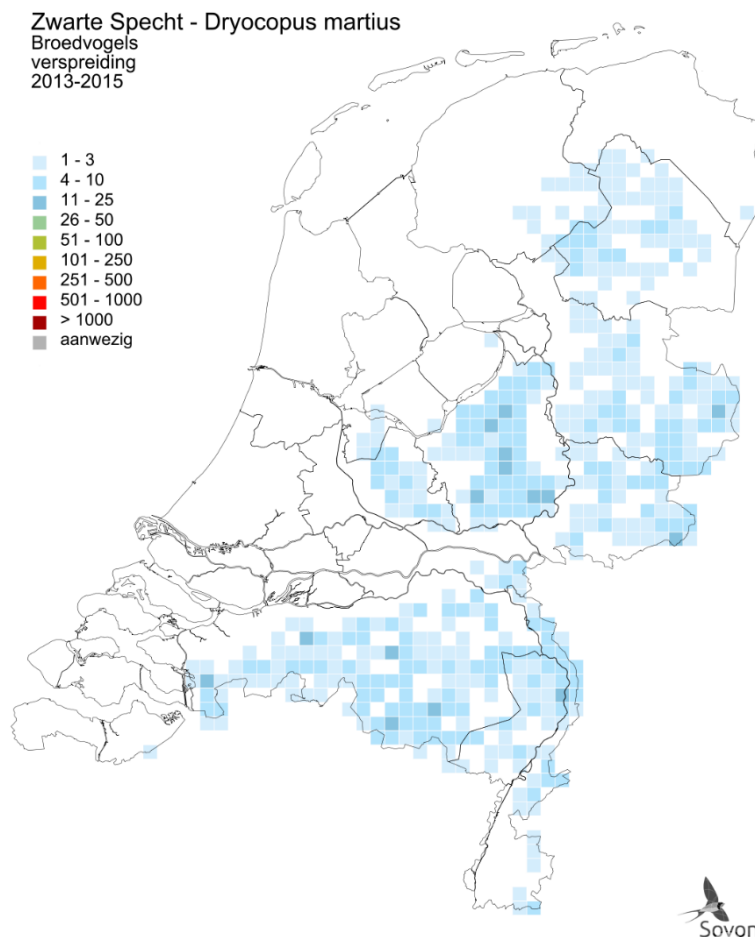
De populatieomvang overeenkomstig de GSvI bedraagt 1.100 broedparen. Afgezet tegen het huidige aantal (900 broedparen; 2015-2020) betekent dit dat de huidige aantallen ongeveer 20% onder het gunstige niveau liggen.

III. Haalbaarheid

1. Beoordeling landelijke opgave

In het begin van de 20^e eeuw kreeg de Zwarte Specht langzaam vaste voet aan de grond als broedvogel in Nederland. Vanaf 1915 lijkt de soort jaarlijks in Nederland te broeden, aanvankelijk vooral in de bossen van Gelderland, Utrecht en Overijssel, maar al snel uitbreidend naar overige regio's op de hoge zandgronden (Sovon 2021a). Tot vandaag de dag beperkt de verspreiding zich vrijwel geheel tot de bossen op de hoge zandgronden, waarbij met name de provincies Gelderland en Noord-Brabant grote aantallen voor hun rekening nemen (figuur 2). De kleine vestiging die in de jaren zeventig en tachtig in de duinstreek opkwam, is inmiddels weer geheel verdwenen. Sinds de eeuwwisseling lijken de aantallen weer af te nemen, hoewel de precieze afname moeilijk te bepalen is omdat de soort zich lastig laat

inventariseren. Wegens het grote territorium van de soort en de grote afstand die in korte tijd kan worden afgelegd door individuen ligt dubbeltelling op de loer (van Manen 2018). De afname hangt waarschijnlijk onder andere samen met habitatverlies als gevolg van het kappen van naaldbossen ten behoeve van andere habitattypen en vergrassing van bosbodems als gevolg van overmatige stikstofneerslag, waardoor er minder voedsel (mieren en kevers) voor de Zwarte Specht te vinden is (Sovon 2021a).

Figuur 2. Broedverspreiding van de Zwarte Specht in de periode 2013-2015. Weergegeven is het aantal broedparen per atlasblok (5x5 km) (Sovon 2018).

2. Knelpunten en maatregelen

Knelpunten

In tabel 3 zijn de belangrijkste knelpunten genoemd, waarbij met name knelpunten in natuur- en landschapsbeheer sturend zijn.

Tabel 3. Actuele drukfactoren die een GSvI van de Zwarte Specht als broedvogel in de weg staan. De sterkte van het negatieve effect (impact) is uitgedrukt in hoog (H), matig (M) en laag (L). Tevens is beoordeeld in hoeverre het knelpunt (op termijn) oplosbaar is.

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
FA1	Vermesting, incl. N-depositie (NOx en NH3)	M	deels	nee
FA11	Klimaat en zeespiegelstijging	onduidelijk	onduidelijk	-
FA2	Verzuring (bodem, water)	M	deels	nee
FA3	Verontreiniging (lucht, bodem, water), pesticiden	onduidelijk	onduidelijk	ja
FB1	Predatie	L	nee	nee
FB5	Spontane ontwikkeling (successie)	M	deels	nee
FD1	Verstoring door aanwezigheid (recreatie, honden, scheepvaart, vliegbewegingen)	L	ja	nee

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
FD2	Verstoring door geluid van verkeer (druk wegverkeer, drukke zeescheepvaart)	L	ja	nee
FD7	Verlies van leefgebied door inrichtingsprojecten (bebouwing, wegenbouw etc.)	M	deels	nee
FD8	Versnippering van leefgebied door inrichtingsprojecten of intensivering van landgebruik	M	ja	nee
FT1	Natuur- en landschapsbeheer (beheermaatregelen)	H	ja	nee
FT2	Bosbeheer (houtoogst)	H	ja	nee

- *Vermesting*: vermist van bossen leidt tot een veranderende structuur van bosbodems. In Drenthe is in het overgrote deel van het leefgebied van Zwarte Spechten de stikstoflast nog te hoog en wordt de Kritische Depositie Waarde (KDW) overschreden (Provincie Drenthe 2023). Toegenomen vergrassing van bosbodems maakt de bossen minder geschikt voor mieren. Verdichte vegetatiestructuur lijkt ook tot een afname in kevers te leiden, waarschijnlijk omdat er minder zonlicht de bosbodem bereikt waardoor de kevers minder warmte kunnen vinden (Nijssen *et al.* 2019, 2020). Mieren en keverlarven vormen veruit de belangrijkste voedselbron voor de Zwarte Specht (van Kleunen *et al.* 2020) en een afname van deze ongewervelden zal het voedselaanbod voor de Zwarte Specht dan ook negatief beïnvloeden.
- *Klimaat*: hoewel er langs de randen van het Europese verspreidingsgebied van de Zwarte Specht naar verwachting verschuivingen zullen optreden als gevolg van klimaatverandering, lijkt dit in Nederland momenteel niet aan de orde. De soort zou juist kunnen profiteren van de betere foerageeromstandigheden in zachte winters (Keller *et al.* 2020).
- *Verzuring*: zie vermist.
- *Verontreiniging, pesticiden*: rond plekken met verhoogde uitstoot kunnen stoffen als PFAS en zware metalen door bioaccumulatie in hogere trofische niveaus voor schade zorgen aan nieren, lever, het immuun- en reproductiesysteem (Anteagroup 2023). Onduidelijk is in hoeverre de avifauna, zoals Zwarte Specht hiervan last heeft.
- *Predatie*: hoewel predatie van eieren of nestjongen de meest aangewezen oorzaak lijkt te zijn voor het mislukken van een nest, is niet onderzocht hoe groot de invloed van deze predatie is op populatieniveau. Het broedsucces van de Zwarte Specht blijkt echter in ieder geval in de jaren 1995-2010 vergelijkbaar met cijfers uit buitenlandse studies (van Manen 2012). Aangezien de soort in de meeste gebieden in het buitenland juist in aantal toeneemt of stabiel is (Birdlife International 2021, Keller *et al.* 2020), kan worden aangenomen dat het broedsucces van de Zwarte Specht voldoende is en dat de belangrijkste knelpunten voor de soort elders liggen. Gezien de toename van de boomarter, waarschijnlijk de belangrijkste nestpredator voor de soort in Nederland (van Manen 2012, Brinkman *et al.* 2018), blijft het wel belangrijk om het broedsucces van de Zwarte Specht te monitoren omdat een grotere predatiekans mogelijk in het verschiet ligt. Voor volwassen Zwarte Spechten is de Havik de belangrijkste predator, maar aangezien deze roofvogel inmiddels weer in aantal afneemt op de hoge zandgronden (Sovon 2021b) is het onwaarschijnlijk dat deze de populatie van Zwarte Spechten negatief beïnvloed.
- *Spontane ontwikkeling/successie*: als gevolg van onder andere natuurlijke successie is het oppervlak aan naaldbos, maar met name het oppervlak aan dode door de zon beschadigde naaldbomen, afgenomen. De foerageerhabitat van de Zwarte Specht is hierdoor in grootte afgenomen en bestaande naaldbossen zijn minder geschikt wegens een gebrek aan open zonnige plekken, waar kevers zich het beste kunnen handhaven (Nijssen *et al.* 2019).
- *Verstoring door aanwezigheid*: hoewel er weinig onderzoek is gedaan naar het effect van verstoring op de Zwarte Specht, is wel bekend dat de soort met name verstoring gevoelig is wanneer deze op of nabij de bosbodem aan het foerageren is. In het broedseizoen, wanneer er veel voedsel verzameld moet worden voor de jongen, kan de verstoring gevoeligheid van de soort daarom als 'gemiddeld gevoelig' worden ingeschat. Recreatie wordt hierbij als de belangrijkste verstoringfactor gezien (Nijssen *et al.* 2019). Deze recreatie kan bestaan uit wandelaars, maar ook langs mountainbikeroutes worden er relatief minder Zwarte Spechten aangetroffen, met name wanneer deze drukbezocht zijn (Sierdsema & Kampichler 2018). Bij het nest zijn Zwarte Spechten juist betrekkelijk tolerant voor passerende recreanten: nesten worden regelmatig aangetroffen in beukenlanen langs wandelpaden.

- *Verstoring door verkeer*: Zwarte Spechten vestigen zich minder snel in de directe nabijheid van grote wegen met veel autoverkeer, waarschijnlijk voornamelijk als gevolg van de effecten van geluid (Nijssen et al. 2019).
- *Verlies van leefgebied door inrichtingsprojecten*: hoewel het oppervlak aan bos lange tijd is toegenomen in Nederland, is deze sinds 2013 weer aan het afnemen. Ongeveer een derde van het verloren bosoppervlak blijkt plaats te hebben gemaakt voor bebouwing, infrastructuur en landbouwprojecten (Oldenburger 2019). De overige tweederde van het verloren bosoppervlak heeft plaatsgemaakt voor andere natuurtypes, met name heide en stuifzand (zie knelpunt Natuur- en landschapsbeheer).
- *Versnippering van leefgebied*: Zwarte Spechten zijn bij uitstek broedvogels van grote aaneengesloten bosgebieden met hooguit enkele open plekken of kapvlaktes. Bossen die kleiner zijn dan 100 ha worden gemeden, ook wanneer de kwaliteit van het leefgebied op orde is (Nijssen et al. 2020). De Zwarte Specht is dan ook kwetsbaar voor versnippering van geschikt leefgebied als gevolg van inrichtingsprojecten of intensivering van landbouwgebruik.
- *Natuur- en landschapsbeheer*: ten behoeve van andere landschapstypen zoals bijvoorbeeld heide, stuifzand en loofbos, wordt er in natuur- en landschapsbeheer in sommige gevallen gericht op het kappen van naaldbossen (Oldenburger 2019, Sovon 2021a). Als gevolg van dit beheer in combinatie met natuurlijke successie is het oppervlak aan naaldbos de afgelopen decennia dan ook afgenomen in Nederland (Schelhaas et al. 2014), waardoor er minder foerageergebied beschikbaar is voor de Zwarte Specht. In beheerde bossen blijft er daarnaast vaak minder dood naaldhout staan dan in natuurlijke situaties en worden bomen vaak laag bij de grond gekapt, waardoor er lage stobben overblijven die minder geschikt zijn voor ongewervelden (Nijssen et al. 2019). Dood hout is van groot belang voor het voedselaanbod van de Zwarte Specht (van Kleunen et al. 2020) en het overmatig verwijderen van dood hout zal dan ook een negatief effect hebben op de populatie.
- *Bosbeheer (houtoogst)*: Zie natuur- en landschapsbeheer.

Beheer en herstel-/verbetermaatregelen

- Het terugdringen van vermesting in bosgebieden zal de bodemkwaliteit en daarmee het voedselaanbod (mieren, kevers) voor de Zwarte Specht vergroten. Het bekalken en/of het toepassen van steenmeel kunnen hiermee mogelijk ook een positief effect hebben op het voedselaanbod voor de Zwarte Specht, hoewel nader onderzoek hiernaar nog gewenst is (Nijssen et al. 2019).
- Het beperken van recreatie, met name rondom geschikte foerageergebieden voor de Zwarte Specht, zal het risico op verstoring tijdens het foerageren verminderen (Nijssen et al. 2019).
- Door aanpassingen in het begrazingsbeheer van (de randen van) bosgebieden ontstaat een meer open structuur wat foerageergelegenheid biedt voor de Zwarte Specht (Provincie Drenthe 2023).
- Het plaatsen van ‘marterkragen’ op nestbomen tegen predatie van de boommarter.
- Met name in het bosbeheer kunnen veel maatregelen worden genomen ten behoeve van de Zwarte Specht. Zo worden op de Brabantse Wal exotische struiken verwijderd om meer licht op de bodem te laten vallen ter verbetering van de voedselbeschikbaarheid voor Zwarte Specht en Wespandief (Anteagroup 2023). Houtkap vergezeld met vernatting, waardoor verhoogde sterfte optreedt onder oudere bomen, kan mogelijk positief uitpakken voor de Zwarte Specht, zoals in het Drents-Friese Wold en Hart van Drenthe. Naweeën van natuurrampen zoals storm, kap, vernatting, droogte, insectenplagen) lijken voor het opbloeien van Zwarte spechtenpopulaties te zorgen (Manen & de Boer 2022). Nijssen et al. (2019) en van Kleunen et al. (2020) beschrijven verschillende maatregelen die rekening houden met de Zwarte Specht, waarbij er met name gericht wordt op een verbetering van het foerageergebied:
 - het laten staan van zoveel mogelijk naaldbos kan conflicteren met maatregelen om de instandhoudingsdoelen van andere Natura 2000-soorten, zoals de Duinpieper en de Boomleeuwerik, te behalen. Dit kan zoveel mogelijk worden gemitigeerd door bij het vergroten van open gebieden te richten op het gefaseerd terugzetten van bosranden zodat er geen grote kapvlaktes ontstaan. Wanneer in de kapvlaktes langs de bosranden naaldhoutstobben tot op enkele meters hoogte blijven staan, levert het gebied voor enkele jaren een hoog voedselaanbod voor de Zwarte Specht.
 - voor het voedselaanbod van de Zwarte Specht is het van belang om te richten op beheersmaatregelen ten behoeve van dood naaldhout (m.n. grove den). Dit kan worden gerealiseerd door in geschikte bossen op kleine schaal naaldbomen te ringen en geen dunningen uit te voeren. Hierdoor vindt boomsterfte geleidelijk plaats en blijven omstandigheden lange tijd gunstig. Wanneer naaldbomen toch worden gekapt, heeft het de voorkeur om stobben van twee

tot drie meter hoog te laten staan en om geen biomassa af te voeren. Het ringen van bomen wordt o.a. toegepast in het Drents-Friese Wold & Leggelderveld (Provincie Drenthe 2023). Uiteraard zijn de bovenstaande maatregelen alleen duurzaam als er op andere plaatsen nieuw naaldbout wordt aangeplant om ook in de toekomst de voedselsituatie voor de Zwarte Specht op orde te houden.

Regionale verschillen

Hoewel er op lokaal niveau verschillen kunnen optreden, lijkt de stand van de Zwarte Specht in de meeste belangrijke regio's inmiddels stabiel. Er zijn geen wezenlijke verschillen in de knelpunten tussen regio's.

Relevante ontwikkelingen op het vlak van beleid en beheer

Voor zeven aangewezen vogelsoorten, waaronder de Zwarte Specht, is er voor Natura 2000-gebied Veluwe een Soortenherstel Beheerplan opgesteld met verschillende natuurbeheer- en zoneringsmaatregelen. Zo zal de populatie van de Zwarte Specht onder andere profiteren van het verbeteren van de bodemkwaliteit, aangepast bosbeheer (ringen, stobben laten staan, geen dunningen uitvoeren, geen biomassa afvoeren) en het creëren van een lage recreatiedruk (Sierdsema *et al.* 2020).

Ontwikkelingen op biogeografische schaal

De Zwarte Specht staat met de status 'Least Concern' niet als bedreigd te boek binnen Europa (Birdlife International 2021). De aantallen lijken momenteel stabiel op Europees niveau (PECBMS 2022). De verspreiding van de soort is echter wel toegenomen en in een aantal landen in met name Noord- en Oost-Europa nemen de aantallen toe. Mogelijk profiteren Zwarte Spechten hier van mildere winters als gevolg van klimaatverandering, waardoor foerageeromstandigheden verbeteren (Keller *et al.* 2020).

Kennisleemtes

Hoewel er veel beheersmaatregelen zijn gesuggereerd ten behoeve van de Zwarte Specht, is niet van elke beheersmaatregel het precieze effect duidelijk. Met name van beheersmaatregelen die zich richten op het herstellen van bodemkwaliteit (bekalken, toepassing van steenmeel) en het toepassen van begrazing is momenteel onduidelijk hoe groot het effect op populatie zal zijn (Nijssen *et al.* 2019).

Beoordeling haalbaarheid populatieomvang in 2050

In de periode 2015-2020 bevond de gemiddelde populatieomvang van de Zwarte Specht zich onder het niveau waarbij gesproken kan worden van een GSvI (900 resp. 1.100 broedparen). Recent laat de populatie op de korte termijn weer een matige toename zien (periode 2012-2023). Anders dan eerder aangenomen heeft boskap (resultierend in kapvlakten) geen negatief effect op het aantal paren. Of kap bijdraagt aan een gunstigere voedselsituatie, zoals soms wordt aangenomen, is nog onduidelijk (van Manen & de Boer 2022). De Zwarte Specht is een langlevende soort waarvoor natuurlijke groeicijfers van 3-5% per jaar als uitgangspunt kunnen dienen. Met het oog op de gedeeltelijke omvorming van naaldbos naar loofbos is het niet gerechtvaardigd om deze natuurlijke groeicijfers aan te houden. Het is passend om (afgerond) de helft van de bandbreedte (2%) aan te houden, overigens ook de feitelijke groei die de afgelopen 12 jaren is vastgesteld. Daarmee is de inschatting is dat - mits bij bosbeheer voldoende rekening wordt gehouden met deze soort - een jaarlijkse groei van 2% mogelijk is (Vogel *et al.* 2024). Een herstel van deze orde van grootte zou volstaan voor een gunstige staat in 2050.

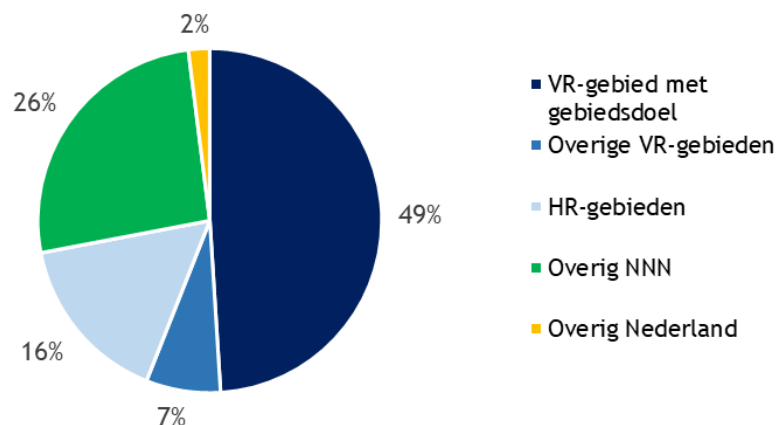
3. Advies landelijk doel

Het advies is om het landelijke doel voor 2050 op 1.100 paren te stellen, overeenkomstig de omvang waarbij de soort duurzaam in het leefgebied kan voortbestaan.

IV. Regionale opgave

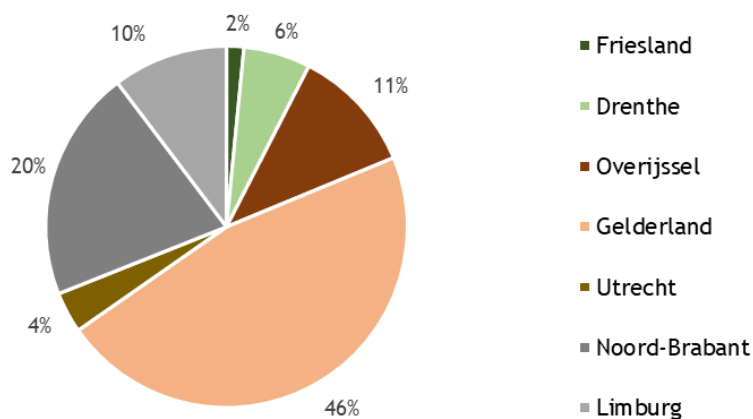
1. Actueel voorkomen

Ongeveer de helft van de Nederlandse Zwarte Spechten is te vinden in vogelrichtlijngebieden met een gebiedsdoel voor de soort (figuur 3). Met name Natura 2000-gebied de Veluwe neemt hier een belangrijk deel voor zijn rekening. Buiten natuurgebieden komt de Zwarte Specht maar weinig voor.

Figuur 3. Aanwezigheid in de afgelopen zes jaar (2015-2020) in onder de Vogelrichtlijn aangewezen Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel voor de Zwarte Specht als broedvogel, de overige vogelrichtlijngebieden, overige Natura 2000-gebieden (habitatrictlijngebieden), overig Natuurnetwerk Nederland (NNN) en overig Nederland (buiten N2000/NNN).

In figuur 4 wordt de verdeling gepresenteerd over de provincies en de rijkswateren (hier niet relevant). Het provincie-aandeel is exclusief rijkswateren, de aantallen in het rivierengebied worden wel aan de provincies toegekend. Voor deze indeling is gekozen omdat provincies en RWS (rijkswateren) de voortouwnemers voor de beheerplannen zijn. Met stipt de meeste Nederlandse Zwarte Spechten zijn te vinden in de provincie Gelderland: bijna de helft van de Nederlandse populatie komt hier voor. Veruit de meeste van deze Gelderse broedparen huizen op de Veluwe, hoewel er ook lagere aantallen in de Achterhoek en de stuwwal bij Nijmegen voorkomen. De provincies Noord-Brabant, Overijssel en Limburg herbergen elk ook meer dan 10% van de landelijke populatie. In de regio's Noord-Holland, Zuid-Holland, Groningen, Flevoland, Zeeland en de rijkswateren is het aandeel elk minder dan 1%, waardoor deze regio's niet in figuur 4 worden weergegeven.

Figuur 4. Aanwezigheid van de Zwarte Specht als broedvogel in de afgelopen zes jaar (2015-2020) per provincie (exclusief rijkswateren) en in de rijkswateren. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS.

Veruit het belangrijkste gebied van de Zwarte Specht in Nederland is de Veluwe, meer dan 40% van de landelijke populatie is hier te vinden (tabel 4). De Veluwe biedt, als grootste Nederlandse Natura 2000-gebied dat zich geheel op land bevindt, dan ook veruit het grootste leefgebied voor de Zwarte Specht, een belangrijk gegeven aangezien de soort grote territoria bezit en in lage dichtheden voorkomt (Nijssen *et al.* 2020). In andere, kleinere, natuurgebieden komen dan ook aanzienlijk lagere aantallen voor.

Tabel 4. De belangrijkste broedgebieden van de Zwarte Specht in de periode 2015-2020. Het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie is indicatief weergegeven. VR* = (mede) onder de Vogelrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied met een instandhoudingsdoel voor de Zwarte Specht als broedvogel, HR = in het kader van de Habitatrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied (indien >5%), IHD = huidig instandhoudingsdoel, - = geen IHD, ? = geen schatting mogelijk.

Gebied	Status	Regio	Aantal (paren)	Aandeel in NL	IHD (paren)
Veluwe	VR*/HR	Gl	391	43%	400
Brabantse Wal	VR*/HR	NB	32	3%	40
Utrechtse Heuvelrug	NNN	U	30	3%	-
Drents-Friese Wold & Leggelderveld	VR*/HR	Dr	21	2%	30
Dwingelderveld	VR*/HR	Dr	11	1%	14
Holtingerveld	HR	Dr	9	1%	-
Maasduinen	VR*/HR	Li	≥ 8	1%	35

2. Advies voor regionale opgave voor 2050

Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie, tenzij er redenen zijn om daar gemotiveerd van af te wijken. Dat kan door verschillen in regionale trends (makkelijker te realiseren in regio's waar de soort het beter doet), verschil in areaal potentieel leefgebied en/of de nabijheid van bronpopulaties voor herstel. Bij de Zwarte Specht is er geen reden om af te wijken van de verdeling op basis van het huidige regioaandeel in het landelijke totaal. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel voor 2050 bedraagt 1.100 paren terwijl de actuele landelijke populatie (2015-2020) ca. 900 broedparen bedraagt), is er ook een regionale opgave om een gunstig populatieniveau te bereiken (tabel 5). De grootste regionale opgave ligt in Gelderland. Naar verwachting biedt, wanneer er voldoende beheersmaatregelen worden toegepast, de Veluwe ruimte voor ca. 480 broedparen (Sierdsema *et al.* 2020). Voor de overige broedparen is er voldoende leefgebied aanwezig in de Achterhoek en andere bosgebieden, zoals de stuwwal bij Nijmegen. Ook in Noord-Brabant, Overijssel en Limburg liggen regionale opgaven van meer dan 100 broedparen. In de regio's Noord-Holland, Zuid-Holland, Groningen, Flevoland, Zeeland en de rijkswateren broedt de Zwarte Specht in lage aantallen en onregelmatig. Aangeraden wordt om in deze regio's te richten op het behoud van bestaande broedlocaties.

Tabel 5. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Zwarte Specht als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang, het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie en de korte termijntrend. De trend heeft betrekking op de provincies inclusief de rijkswateren. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. ? = onvoldoende gegevens beschikbaar voor trendanalyse.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Gelderland	420	46%	stabiel	520
Noord-Brabant	180	20%	stabiel	220
Overijssel	100	11%	?	120
Limburg	90	10%	stabiel	110
Drenthe	50	6%	stabiel	70
Utrecht	33	4%	stabiel	45
Friesland	14	2%	?	15
Overige regio's	13	1%	?	behoud bestaande broedlocaties
Landelijk	900	100%	stabiel	1.100

V. Prioritering

In Nederland broedt minder dan 1% van de Europese populatie, waardoor de Nederlandse populatie van gering internationaal belang is. In Gelderland, met name in Natura 2000-gebied de Veluwe, komen de meeste Zwarte Spechten voor en maatregelen ten behoeve van de Zwarte Specht zullen dan ook vooral hier moeten plaatsvinden. Maatregelen met de hoogste prioriteit betreffen aanpassingen in bosbeheer,

waardoor er meer dood naaldhout en dus meer voedsel beschikbaar komt voor de Zwarte Specht. Ook maatregelen die de effecten van vermessing doen terugdringen, zoals het toepassen van steenmeel, kunnen mogelijk van belang zijn, al zijn de effecten hiervan op de broedpopulatie van de Zwarte Specht nog niet onderzocht. Onderzoek naar deze beheersmaatregelen is dan ook prioritair voor de soort. De Zwarte Specht profiteert van een toename aan aaneengesloten naaldbosareaal, wat conflicteert met de eisen van een aantal andere aanwijsoorten van de hoge zandgronden zoals de Duinpieper en de Boomleeuwerik. Gefaseerd bosbeheer langs bosranden kan hierbij uitkomst bieden om ruimte te bieden voor alle kenmerkende soorten van de hoge zandgronden.

Literatuur

- ANTEAGROUP. 2023. Natuurdoelanalyse Brabantse Wal. Provincie Noord-Brabant.
- ARCADIS. 2023. Natuurdoelanalyse Veluwe. Provincie Gelderland.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL. 2021. European Red List of Birds. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- BRINKMAN C., UBELS B. & VERVOORT M. 2018. Predatie van nesten van Zwarte Spechten door Boomkruipers – een onderbelicht fenomeen? *Limosa* 91: 181-184.
- KELLER V., HERRANDO S., VOŘÍŠEK P., FRANCH M., KIPSON M., MILANESI P., MARTÍ D., ANTON M., KLVAŇOVÁ A., KALYAKIN M. V., BAUER H.-G. & FOPPEN R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- VAN KLEUNEN A., VAN ROOMEN M., JANSSEN J.A.M., KUITERS A.T., VAN WINDEN E., BOELE A., SCHMIDT A.M. & VAN VREESWIJK T. 2017. Advies over correcties en bijstellingen van Natura 2000-doelen; Achtergronddocument bij het rapport Advies over de Natura 2000 doelensystematiek en Natura 2000-doelen. Rapport 2779C. Sovon-rapport 2016/27. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- VAN KLEUNEN A., VAN MANEN W., NIJSSEN M. & VAN DEN BURG A. 2020. Terreingebruik en voedsel van de Zwarte Specht in Noord-Brabant en Drenthe. Sovon-rapport 2020/15. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VAN MANEN W. 2012. Broedbiologie van de Zwarte Specht in Nederland. *Limosa* 85: 161-170.
- VAN MANEN W. 2018. Zwarte Specht *Dryocopus martius*. Pp. 368-369 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. Vogelatlas van Nederland. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- VAN MANEN W. & BOER P. 2022. Zwarte Spechten in het Drents-Friese Wold en het Dwingelderveld in 2022. Sovon-rapport 2022/104. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- MINISTERIE VAN LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- NIJSSEN M., VERSLUJFS R., VAN DEN BREMER L. & SIERDSEMA H. 2019. Soortenherstelprogramma beheerplan Natura 2000 Veluwe: Ecologisch profiel en analyse knelpunten vogelsoorten. Sovon-rapport 2019/76. Stichting Bargerveen & Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- NIJSSEN M., VAN DEN BURG A., VAN KLEUNEN A. & VAN MANEN W. 2020. Leefgebied van de zwarte specht. Stichting Bargerveen, Sovon Vogelonderzoek Nederland en Stichting BioSfeer, Nijmegen/Otterlo.
- OLDENBURGER J. 2019. Stand van zaken bos in Nederland. Factsheet ten behoeve van de werkbijeenkomsten Bossenstrategie op 20 en 22 november 2019. Stichting Probos, Wageningen.
- PROVINCIE DRENTHE. 2023. Natuurdoelanalyse Dwingelderveld. Concept mei 2023, opgesteld door Provincie Drenthe.
- SCHELHAAS M.J., CLERKX A.P.P.M., DAAMEN W.P., OLDENBURGER J.F., VELEMA G., SCHNITGER P., SCHOONDERWOERD H. & KRAMER H. 2014. Zesde Nederlandse Bosinventarisatie: methoden en basisresultaten. Alterra-rapport 2545. Alterra, Wageningen.
- SIERDSEMA H., TEN HOLT H., MARTENS S., NIJSSEN M. & VERBURG P. 2020. Natuurbeheer- en zoneringsmaatregelen voor zeven aangewezen vogelsoorten in Natura 2000-gebied Veluwe. Bouwstenen Soortenherstel Beheerplan Natura 2000 Veluwe. Hoofdrapport. Sovon-rapport 2020/29. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- SIERDSEMA H. & KAMPICHLER C. 2018. Invloed van mountainbikeroutes op broedvogels. Sovon-rapport 2018/67. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND. 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogel, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND. 2021a. Verschenen of verdwenen, ruim een eeuw Nederlandse broedvogels in beweging. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

- SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND. 2021b. Vogelbalans Sovon 2021. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGEL R., FOPPEN R., VAN DEN BREMER L., VAN TURNHOUT C.A.M. & VAN ROOMEN M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGEL R., FOPPEN R. & VAN DEN BREMER L. 2024. Inschatting van het haalbare populatieherstel in 2023-2050 van vogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding. Sovon-rapport 2024/49. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Geraadpleegde websites

- PAN-EUROPEAN COMMON BIRD MONITORING SCHEME (PECBMS). 2022. Species trends. <https://pecbms.info>. Geraadpleegd op 06/04/2022.